

Dr hab. Jacek Potocki, prof. UEWr.
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Katedra Zarządzania Strategicznego i Logistyki

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Głowczyńskiej pt.

„Modele tworzenia przestrzeni turystycznej i rola planowania przestrzennego w tworzeniu produktów turystycznych Dolnego Śląska w latach 1989-2019”

I. Podstawa opracowania recenzji

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa doktorska mgr Aleksandry Głowczyńskiej pt. „Modele tworzenia przestrzeni turystycznej i rola planowania przestrzennego w tworzeniu produktów turystycznych Dolnego Śląska w latach 1989-2019”, której promotorem jest dr hab. inż. arch. Magdalena Belof. Recenzję niniejszą opracowano na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Naukowej Architektura i Urbanistyka Politechniki Wrocławskiej z dnia 7 grudnia 2022 roku.

II. Uwagi ogólne

Recenzowana praca ma charakter interdyscyplinarny i sytuuje się na pograniczu trzech dyscyplin naukowych. Świadczy o tym już sam tytuł, w którym zawarte są słowa kluczowe, kojarzone z różnymi dyscyplinami. I tak większość dorobku teoretycznego, jak również badań empirycznych nad przestrzenią turystyczną jest dziełem geografów i należy do dyscypliny „geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna”. Z kolei produkt turystyczny to kategoria należąca do ekonomii a badania nad nim prowadzą głównie specjaliści w zakresie ekonomiki turystyki. Planowanie przestrzenne zaś jest domeną przede wszystkim urbanistyki. Mamy tu zatem połączenie dwóch dyscyplin sytuujących się w dziedzinie nauk społecznych (zarazem wśród nauk podstawowych) i dyscyplinę należąca do nauk inżynierijno-technicznych (zarazem nauk stosowanych). Tak sformułowany temat jest niewątpliwie ambitny, wymagający od Doktorantki solidnych studiów literaturowych i uporządkowania nie zawsze zgodnych twierdzeń i

poglądów na określone kwestie reprezentowanych przez specjalistów z różnych dyscyplin. Z tego względu w przedstawionej dysertacji stosunkowo duży udział ma część teoretyczna służąca właśnie uporządkowaniu kwestii znaczenia pojęć i klasyfikacji, którymi Autorka następnie się posługuje.

Godzi się w tym miejscu zauważyć, że pisanie pracy trwało wyjątkowo długo, bo od 2011 do 2022 roku, do czego niewątpliwie przyczyniła się niespodziewana i przedwczesna śmierć pierwszego promotora, prof. Krzysztofa R. Mazurskiego w 2016 roku. Paradoksalnie jednak opóźnienie to pozwoliło Doktorantce nabrać z perspektywy czasu większego dystansu do badanego zagadnienia, zweryfikowana została też trwałość niektórych badanych obiektów i atrakcji turystycznych.

Praca składa się z dwóch tomów. Tom pierwszy zawiera cztery rozdziały o rozbudowanej strukturze, przy czym wstęp jest częścią rozdziału pierwszego a zakończenie (wnioski) zawarte jest w rozdziale czwartym. Tom pierwszy dopełniają streszczenia, spisy literatury, rycin i tabel. Tom I. zawiera fizycznie 193 strony, biorąc jednak pod uwagę zastosowany krój i rozmiar czcionki oraz odstępy między wierszami, tom pierwszy obejmuje około 310 stron znormalizowanego maszynopisu. Bibliografia zawiera 182 pozycje drukowane (w tym 21 anglojęzycznych) oraz 31 stron internetowych.

Odrębną (choć integralną) częścią pracy jest tom II. zawierający szczegółowe opisy 30 badanych obiektów turystycznych zlokalizowanych na Dolnym Śląsku.

III. Struktura pracy

We wprowadzeniu Autorka sformułowała cel pracy, którym było „rozpoznanie procesów i mechanizmów tworzenia nowych przestrzeni turystycznych na obszarze województwa dolnośląskiego, a także próba odnalezienia prawidłowości w ich powstaniu”. Dla realizacji tak sformułowanego celu postawiono trzy pytania badawcze:

- Co pobudza powstawanie przestrzeni turystycznej na Dolnym Śląsku?

– Czy powstawanie nowych przestrzeni turystycznych regionu jest wynikiem działań planowych?

– Czy i w jakim stopniu istniejące warunki (tj. układy funkcjonalno-przestrzenne, walory krajobrazu, obszary chronione) wpływają na wykształcanie się nowych przestrzeni turystycznych województwa?

Następnie postawiono trzy hipotezy badawcze:

– W dynamicznie rozwijającej się gospodarce wolnorynkowej współistnieją różne modele powstawania przestrzeni turystycznej.

– Powstawanie przestrzeni turystycznych nie jest jednoznacznie zdeterminowane zdefiniowanym zestawem warunków wejściowych.

– Planowanie przestrzenne jest ograniczonym i nie jedynym narzędziem budującym przestrzeń turystyczną.

Ponadto celem teoretycznym pracy było uporządkowanie i usystematyzowanie wiedzy z zakresu przestrzeni turystycznej i produktu turystycznego, a praktycznym dostarczenie wiedzy mechanizmach rządzących powstawaniem przestrzeni turystycznej.

Zarówno cele, jak również pytania i hipotezy badawcze nie budzą wątpliwości. Podobnie rzecz się ma z zasięgiem przestrzennym (województwo dolnośląskie) i zakresem czasowym (trzydziestoletni okres od początku transformacji społeczno-politycznej i gospodarczej w 1989 r. do roku 2019, czyli ostatniego roku przed wybuchem pandemii koronawirusa, która zakłóciła i zdeorganizowała m.in. ruch turystyczny). Autorka w przekonujący sposób uzasadniła tak przyjęty zakres terytorialny i czasowy.

Doktorantka zastosowała szereg metod badawczych, prowadząc zarówno badania kameralne, jak i terenowe. Objęły one kwerendę literatury przedmiotu, aktów prawnych, dokumentów strategicznych i planistycznych, analizę porównawczą, studia przypadków oraz metody wywiadu. Nie mniej ważne były badania terenowe nad poszczególnymi obiektami, których efekty przedstawiono w drugim tomie rozprawy, a które stały się podstawą do ogólniejszych wniosków w kwestii kształtowania produktów turystycznych i

przestrzeni turystycznej. Trzeba w tym miejscu zauważyć, że Doktorantka jest przewodnikiem turystycznym i ma doświadczenie praktyczne w dziedzinie organizacji i obsługi ruchu turystycznego, dzięki czemu badane zagadnienia obserwuje nie tylko z pozycji badacza, ale także podmiotu gospodarki turystycznej.

III. Struktura i zawartość merytoryczna pracy

W pierwszym rozdziale pracy Doktorantka przedstawiła założenia i cele pracy, omówiła zastosowane metody badawcze i zakres badań. Ponadto dokonała przeglądu literatury, uwzględniając publikacje ze wszystkich trzech (wymienionych wcześniej) dyscyplin naukowych, w ramach których prowadzone są badania wnoszące wkład w tematykę pracy. Plonem kwerendy jest zestaw publikacji, zarówno o charakterze teoretycznym, jak również opracowań regionalnych dotyczących Dolnego Śląska. Nie negując właściwego doboru literatury, pozwalam sobie zauważyć, że w kontekście relacji między rozwojem infrastruktury turystycznej a planowaniem przestrzennym warto zauważyć byłyby także prace Mariusza Kistowskiego, natomiast co do publikacji dotyczących zagospodarowania turystycznego Dolnego Śląska pominąć można było niektóre (bardzo licznie zacytowane) publikacje autora niniejszej recenzji a w większym stopniu uwzględnić dorobek „klasyków” w tej dziedzinie, takich jak chociażby Janusz Czerwiński, Marek Staffa czy Krzysztof Mazurski.

Drugi rozdział ma charakter teoretyczny i poświęcony został zebraniu i uporządkowaniu poglądów różnych autorów w kwestiach funkcji turystyki, zagospodarowania turystycznego, przestrzeni turystycznej i narzędzi jej kształtowania. Autorka dokonała gruntownego przeglądu literatury, przytoczyła definicje formułowane przez poszczególnych autorów i ich poglądy i w podsumowaniu przeglądu sprecyzowała, w jakim rozumieniu używa poszczególnych pojęć w ramach swojej dysertacji. W ten sposób uporządkowała kwestię pojęć, które w różnych dyscyplinach naukowych bywają w różny sposób rozumiane.

W rozdziale trzecim omówione zostały mechanizmy powstawania nowych przestrzeni turystycznych na Dolnym Śląsku, przy czym jako „nowe przestrzenie” potraktowane zostały tereny, na których po 1989 r. wytworzono

nowe atrakcje turystyczne. Autorka wyszła od omówienia ogólnych zagadnień dotyczących rozwoju przestrzeni turystycznej, by następnie przedstawić uwarunkowania rozwoju przestrzeni turystycznej w ramach gospodarki nakazowo-rozdziałowej i centralnie planowanej, która ukształtowała przestrzeń turystyczną istniejącą w początkowym momencie okresu objętego badaniami, oraz w warunkach gospodarki rynkowej, przywróconej w Polsce po 1989 r. Szkoda, że Doktorantka nie odwołała się do cennych opracowań Urszuli Szubert-Zaręczny, która badała te zagadnienia w latach 80. i 90. XX w. Trzeba tu jednak uwzględnić fakt, że opracowania te są mało znane, a niektóre w dodatku trudno dostępne.

Czwarty rozdział pracy poświęcony jest analizie materiału uzyskanego w trakcie badań terenowych, którymi objęto trzydzieści obiektów zlokalizowanych w województwie dolnośląskim, zdefiniowanych jako „nowe produkty turystyczne”. Doktorantka rozumie je jako atrakcje wykreowane po 1989 r., co jest jak najbardziej słuszne i zrozumiałe. Transformacja zapoczątkowana wprowadzeniem „ustawy Wilczka” w 1988 r. spowodowała bowiem diametralną zmianę postrzegania turystyki w polityce państwa i gospodarce. W czasach rządów komunistycznych turystyka traktowana była głównie jako element polityki socjalnej a jej głównym celem było zaspokajanie potrzeb społecznych w zakresie wypoczynku. Gospodarcze znaczenie turystyki postrzegano wówczas jako wtórne, wynikające z istnienia wpływu turystyki na gospodarkę (zwłaszcza lokalną). Po 1989 r. turystykę zaczęto traktować jako ważny element rozwoju gospodarczego, a z kolei jej społeczne znaczenie zeszło na dalszy plan. Dlatego społeczno-ekonomiczne uwarunkowania kreowania produktów turystycznych przed i po 1989 r. były diametralnie różne.

Analizę „nowych produktów turystycznych” Doktorantka rozpoczęła od kryteriów wyboru próby badawczej. Zidentyfikowała w sumie 72 „nowe produkty turystyczne”, po czym do szczegółowych badań wybrała 30 spośród nich. Uwagę zwraca wnikliwość i sumiennosc badań nad tymi obiektami (których wyniki zawarte są w drugim tomie dysertacji). Autorka uwzględniła w analizie następujące kwestie:

- informacje podstawowe, zawierające ogólną charakterystykę obiektu, sposób powstania, grupę odbiorców, dane właściciela i operatora;
- ilustracje (w większości fotografie wykonane przez Doktorantkę w trakcie prac inwentaryzacyjnych);
- uwarunkowania funkcjonalno-przestrzenne obejmujące informacje o funkcjonowaniu samego obiektu, ale także o jego otoczeniu, dostępności komunikacyjnej i ewentualnych konfliktach przestrzennych generowanych w związku z działalnością obiektu;
- uwarunkowania planistyczne, obejmujące zapisy dotyczące analizowanego obszaru zawarte w dokumentach takich jak strategie, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Zwraca uwagę solidność i wnikliwość opracowania tych materiałów, będących podstawą do wniosków z całego badania.

Szczególnie cennym wynikiem badań jest podrozdział 4.4. pt. „Modele tworzenia nowych przestrzeni turystycznych”. Doktorantka na podstawie analizy zebranych w trakcie prac terenowych i kameralnych danych wyróżniła odrębne kategorie podmiotów, które kreowały w okresie objętym badaniami nowe atrakcje turystyczne. Są nimi:

- hobbyści,
- inwestorzy komercyjni (w tej grupie istotne jest rozróżnienie między małymi przedsiębiorcami i dużymi grupami kapitałowymi),
- grupy społeczne,
- samorządy lokalne.

Nie negując zasadności tak zdefiniowanego podziału, trzeba zauważyć, że klasyfikacja ta może być nieraz niejednoznaczna – na przykład problematyczne może być rozgraniczenie między małymi przedsiębiorcami i hobbystami. Wydaje się jednak, że jest to kwestia drugorzędna w kontekście wartości przeprowadzonych badań.

Ważną częścią pracy jest podrozdział 4.5 pt. „Rola planowania przestrzennego w budowaniu przestrzeni turystycznej”. Niestety, wnioski z przeprowadzonych przez Doktorantkę badań, nie napawają optymizmem. Bo o ile w założeniu dokumenty planistyczne powinny być podstawą kształtowania ładu przestrzennego w obrębie poszczególnych jednostek

administracyjnych, to z badań wynika, że rozwój obiektów (i nowych przestrzeni) turystycznych często ma się nijak do zapisów w „studiach uwarunkowań...” i miejscowych planach. Przeprowadzona przez Doktorantkę Analiza wskazała, że proces inwestycyjny i działania planistyczne nader często następują niezależnie od siebie, przy czym najczęściej w planach sankcjonuje się stan już zaistniały. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego tworzone są niejednokrotnie „na życzenie” dla drobnego wycinka terenu obejmującego wyłącznie obszar objęty konkretną inwestycją, co ma się nijak do dbałości o ład przestrzenny całej miejscowości. Co więcej, tak tworzone miejscowe plany bywają wielokrotnie zmieniane tak, by dostosować je do nowych pomysłów inwestorów. Dodać tu można, że spostrzeżenie to, wysnute na podstawie analizy wybranych atrakcji turystycznych, dotyczy także innych inwestycji i jest ogólnym przejawem słabości systemu planowania przestrzennego we współczesnej Polsce.

IV. Ocena wyników pracy

Wartość recenzowanej rozprawy wynika z następujących przesłanek:

Po pierwsze, Doktorantka dokonała przeglądu atrakcji turystycznych powstałych na Dolnym Śląsku po 1989 r. i wskazała uwarunkowania oraz mechanizmy ich kreowania, dokonując ich klasyfikacji. W tym zakresie jest to unikatowe opracowanie na tle dorobku naukowego w zakresie rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku w ciągu ostatnich trzydziestu lat.

Po drugie, w analizie wzięła pod uwagę zmienność uwarunkowań funkcjonowania obiektów turystycznych i fakt, że nieraz za tempem przemian nie nadążają wykonawcy dokumentów strategicznych i planistycznych – proces planowania jest bowiem z natury rzeczy długofalowy, a zmiany we współczesnym świecie potrafią zaskakiwać swoim tempem.

Po trzecie, zwróciła uwagę na to, że powstawanie przestrzeni turystycznej odbywa się według różnych modeli i nie jest jednoznacznie zdeterminowane zestawem warunków wejściowych. Jest to ważne spostrzeżenie wobec bezkrytycznego absolutyzowania rozwoju turystyki jako czynnika rozwoju lokalnego (postulowanego nieraz bez realistycznej oceny rzeczywistych możliwości w tym zakresie).

Po czwarte, jednym z ważniejszych wniosków z przeprowadzonych badań jest stwierdzenie, że narzędzia planistyczne w odniesieniu do rozwoju przestrzeni turystycznej mają znaczenie wspomagające, ale nie wiodące. Jest to skądinąd smutne spostrzeżenie, bo zdaje się świadczyć o niedomaganiach obowiązującego we współczesnej Polsce systemu planowania przestrzennego. Ale wniosek ten należy potraktować to jako wyzwanie na przyszłość.

Biorąc pod uwagę materię będącą przedmiotem badań i wnioski końcowe zachęcam Autorkę do opublikowania syntezy pracy w wydawnictwie naukowym. Wzbogaci to w istotnym stopniu dorobek naukowy w zakresie gospodarki turystycznej na Dolnym Śląsku.

V. Uwagi szczegółowe

Opiniowana rozprawa doktorska mgr Aleksandry Głowczyńskiej, jak każda praca naukowa, zawiera pewne elementy dyskusyjne lub uchybienia.

Słabą stroną pracy jest strona językowa i gramatyczna. W tekście występują liczne błędy, będące prawdopodobnie efektem kolejnych zmian wprowadzanych do tekstu, po których zabrakło starannego opracowania redakcyjnego całości.

Autorka o działalności publikacyjnej zmarłego przed dwoma laty Marka W. Kozaka pisze w czasie teraźniejszym, za to czasu przeszłego używa w odniesieniu do działalności naukowej Bogdana Włodarczyka, który żyje i ma się dobrze. Pojawiają się też błędy w nazwiskach autorów cytowanych publikacji (np. Papiernik zamiast Papierniak).

W tomie II pojawiają się nieścisłości dotyczące poszczególnych obiektów. Na przykład historia powstania (jako atrakcji turystycznej) kopalni złota w Złotym Stoku, opisanej jako „inicjatywa prywatnego przedsiębiorcy” jest o wiele bardziej skomplikowana. Pierwotnie była to inicjatywa burmistrza Złotego Stoku Wiktora Lubienieckiego, który w 1994 r. zainicjował inwentaryzację wyrobisk pod kątem ich udostępnienia turystycznego i pozyskał w tym celu zewnętrznego inwestora, który zaadaptował dawną kopalnię na obiekt turystyczny. Dopiero w 1998 r. udziały w spółce wykupiła obecna właścicielka Elżbieta Szumska, która w klasyfikacji zastosowanej przez Autorkę bez wątplenia kwalifikuje się jako „pasjonat”. Podobnych

nieścisłości jest więcej, są to jednak drobne uchybienia nie wpływające na pozytywną ocenę całości pracy.

VI. Wnioski końcowe

Niezależnie od podniesionych w recenzji kwestii dyskusyjnych, praca mgr Aleksandry Głowczyńskiej pt. „Modele tworzenia przestrzeni turystycznej i rola planowania przestrzennego w tworzeniu produktów turystycznych Dolnego Śląska w latach 1989-2019” stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego w dyscyplinie „Architektura i urbanistyka”. Autorka wykazała się zarówno wymaganym od doktora poziomem wiedzy teoretycznej, jak również opanowała warsztat badawczy w stopniu pozwalającym na samodzielne prowadzenie pracy naukowej. Można zatem stwierdzić, że opiniowana praca **spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim.**

Wnoszę więc o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.

